

Uuden Viipurin mahdollisuus

MATTI VIRTANEN

Kun aikanaan tein väitöskirjani *Fennomanian perilliset*, yksi avain historian kulun ymmärtämiseen oli minulle Stephen Jay Gouldin käsite *kontingenssi*. Gouldin mukaan historia prosessina noudattaa tarinan logiikkaa, sen selityksillä on narraation, kerronnan, muoto. Lopullinen tulos on riippuvainen kaikesta, mitä tapahtui aiemmin.

Siksi mikä tahansa muutos prosessin aikana voi heittää kehityksen toiseen suuntaan. Historia on monella tapaa sattumanvaraista, mutta ei sokeaa, vaan taustasyiden ruokkimaa, ohjautunutta eli kontingenttia: ”Kun tajuamme, ettei lopputulos ollut välttämätön, että mikä tahansa muutos missä tahansa matkan varrella olisi saanut aikaan ryöpsähdyksen toiseen uomaan, ymmärrämme yksittäistapahtumien kausaalisen voiman.”

Juuri tämä ”yksittäistapahtumien kausaalinen voima” korostaa sitä, että historiaa on tutkittava ja kirjoitettava ”eteenpäin” eikä ”taaksepäin” – ei vääräämättömästi toteutuneena menneisyytenä, vaan kunkinhetkisten toimijoiden kannalta avoimena tulevaisuutena, jossa kaikki on mahdollista. Tällaisen asenteen avulla on sitten helpompi löytää ne ratkaisevat tapahtumat, käännekohtat, jotka työnsivät kehityksen juuri sille uralle, mihin se aikanaan suuntautui.

Sama periaate pätee historialliseen jossitteluun. Jos haluaa jossitella uskottavasti, on löydettävä tilanne tai tapahtumasarja, joka todella olisi voinut saada aikaan ”ryöpsähdyksen toiseen uomaan”.

Nyt Anna Kortelainen on löytänyt juuri tällaisen dokumentoidun tapahtumasarjan, joka olisi aidosti voinut johtaa talvisodan jälkeisen Suomen historian poliittisesti ja mentaalisesti aivan uuteen suuntaan.

Ei ole ihme, että Kortelaisen kirja on saanut paljon julkisuutta. Sen keskeinen virike on Kortelaisen löytämä todellinen suunnitelma Uuden Viipurin rakentamisesta, minne piti asuttaa kaikki Karjalan kaupungeista eli Viipurista, Sortavalasta ja Käkisalmesta evakuoituidut asukkaat. Idean isä oli entinen sisäministeri ja silloinen Siirtoväen Huollon Keskuksen johtaja, nelikymppinen Urho Kekkonen, joka sai utettua ideansa niin pitkälle, että Uuden Viipurin perustamisen suunnittelua varten perustettiin komitea keväällä 1941 ja hanke myös julkisesti uutisoitiin.

Vain pari kuukautta tämän jälkeen, kesäkuussa 1941, Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon ja Suomen sotilasjohton Saksan kanssa salaisesti neuvottelema mahdollinen yhteistyö operaatioissa toteutui. Suomi päätti hakea revanssia talvisodan menetyksistä ja vähän enemmänkin, ei varsinaisesti Saksan liittolaisena, mutta samanaikaisena erillisotana. Saman tien Uusi Viipuri-hanke hautautui, eikä jatkosodan aikana eikä varsinkaan sen jälkeen kenenkään intressissä ole ollut sen esiin nostaminen tai siitä muistuttaminen. Siksi Kortelaisen löytämä Kekkonen suunnitelma on tullut kaikille, myös useimmille historioitsijoille, täytenä yllätyksenä ja avannut näkymän siihen mahdollisuuteen,

Anna Kortelainen
Uusi Viipuri
Gummerus, 2021

että Suomella olisi ollut reaalinen, joskin riskialtis vaihtoehto.

Kortelainen on löytänyt myös toisen unohdetun tapahtumasarjan. Viipurin viranomaiset keksivät talvisodan aikana tammikuussa 1940 keinon, millä pommitusten riivaaman kaupungin evakuointi voitaisiin nopeasti toteuttaa. Kaupunkilaisille jaettiin lomake, johon jokainen sai merkitä ne omat tärkeät tavaranansa (max 75 kg), jotka viranomaiset toimittaisivat heille perässä, jos he vain itse lähtisivät, kunhan jättäisivät lomakkeen mukana kotiavaimensa. Lomakkeet ja avaimet jätettiin kuuliaisesti, mutta mitään tavaroita ei koskaan toimitettu. Tämä lisäsi viipurilaisten katkeruutta, kuten sekin, että talvisodan jälkeen heidät sijoitettiin kanta-Suomessa aluksi pääosin maalaispitäjiin.

Tälle vaiheelle Kortelainen uhraa suunnilleen puolet kirjansa sivuista, käy läpi todellisten viipurilaisten historiaa ja luetteleita tavaroina. Se kaikki on historiallisesti kiinnostavaa, mutta syö kirjan intensiteettiä sen fokukselta, joka on Uuden Viipurin projekti.

Mutta kun siihen päästään, intensiteetti alkaa nousta ja huijpentuu Uuden Viipurin fiktiivisiin avajaisiin keväällä 1945.

Uutta kaupunkia suunnittelemaan komitean ensimmäinen kokous oli 14. toukokuuta 1941.

Tuolloin idea alettiin vähitellen ottaa tosissaan, kunhan kaupunkia ei sijoitettaisi Helsingin läheisyyteen (”Työvoimapoliittisesti ei viisasta”, ”Maankäytöllisesti ongelmallista”...). Kekkosella oli kaupungin sijoituspaikaksi idea, jonka hän esitteli komitean toisessa kokouksessa toukokuun lopulla. Uusi Viipuri pitäisi sijoittaa Pohjanmaan rannikolle, Kokkolan ja Raahan välille. Perusteena oli se, että uusi kaupunki pitää perustaa keskelle ei-mitään, tarvitaan paljon tasaista, helposti työstettävää maastoa, ja se pitää perustaa meren rantaan, satamakaupunkihan Viipuri oli.

Sen tarkemmin kokouksen dokumentti ei sijaintia määrittele, mutta Kortelaisen mielikuviutus löytää tarkan paikan eli Viipurin keskustaa muistuttavan niemen: ”Niemen nimi on Hanhikivi, ja se on saanut nimensä siellä kohoavasta suuresta kivistä, joka oli Pähkinäsaaren rauhan rajamerkki. Rajalinjan toinen pää oli Kannaksen Rajajoessa ja toinen pää tässä suuressa siirtolohkareessa juuri tällä niemellä Pyhäjoella.” Komitean jäsen huudahtaa: ”Sehän on loistava vertauskuva. Eikös Pähkinäsaaren rauhassa solmittu sängen pitkä rauhanaika Ruotsin valtakunnan ja venäläisten välille?”

Kekkokosen mukaan ajatus on, että Viipurin oma työväki kaataa ja raivaa metsän, tasoittaa maan, vetää tiet, viemärit ja sähköt, päällystää kadut ja vihdoinkin rakentaa itselleen omat asuntonsa ja työpaikkansa. Ammattikunta kerrallaan muuttaa kaupunkiin sitä mukaa kuin työ edistyy. Tässä vaiheessa komitean jäsenet todella innostuvat suunnitelmasta

ja komitean jäsen, Viipurin entinen kaupunginarkkitehti Otto-Ivari Meurman kuvittelee Hankikiven kartan ääressä, miten entinen Viipuri voisi niemelle ja sen lähistölle rakentua: ”Kyllä sen täytyisi olla aika lailla replika, toisinto vanhasta.”

Seuraavan kokoukseen kesäkuun alussa Kekkonen on pyytänyt Alvar Aallon, joka oli vierailut USA:ssa ja esitellety samana keväänä *Suomen Kuvalehdessä* suunnitelmansa ”amerikkalaisesta kaupungista Suomessa”, johon hänellä olisi luvassa amerikkalainen rahoitus. Kyse olisi uudenlaisesta funktionaalista elementtirakentamisesta, mikä olisi ratkaisu sotaa käyneiden maiden nopeaan jälleerakentamiseen ja jossa kaupunkirakenne olisi eriytetty keskukseen ja eri toimintoihin keskittyviin satelliitteihin. Amerikkalaiset olisivat Aallon mukaan innokkaita rahoittamaan uuden urbaanin ideologiansa mukaisen koekaupungin nimenomaan Suomeen, joka oli urheasti taistellut talvisodan lumessa ja jääsä kommunismia vastaan. Viipurin replikka eli toisintoa ei kyllä kannata Aallon mielestä rakentaa, vaan edistyksellinen tulevaisuuden valkea funkkiskaupunki, samalla linjalla kuin Viipuriin jo ennen sotaa toteutettu Aallon suunnittelema kaupunginkirjasto. Tiettyjä samankaltaisuuksia voisi kyllä olla, Viipurin linnan tornin voisi korvata samantyylinen majakka. Ja kauan kaivattu konserttitalo voisi olla nimeltään Finlandia.

Ja Kortelaisen fiktiossa tämä kaikki toteutui. Uusi Viipuri-ideaan ensin penseästi suhtautuneet Karjalan kaupunkilaiset

alkoivat vähitellen lämmitä, sitä enemmän mitä pitemmälle kaupungin rakennustyöt edistyivät. Vähitellen oltiin valmiita hyväksymään se, että mikä väkivallan edessä oli pakolla menetetty, se oli menetetty – ja vanha Viipuri oli sitä paitsi raunioina eikä venäläisten uskottu sitä koskaan kunnostavan:

”Muualla Euroopassa sota alkoi levitä kesäkuusta 1941 lähtien, kun Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon. Uumoiluista huolimatta Suomi ei liittynyt sotaan Saksan rinnalle, sillä revanssihenkeä ei lopulta löytynyt tarpeeksi. (...) Ei ollut enää akuuttia tarvetta saada sodalla hyvitystä eikä vallata kaupunkia takaisin, koska Viipuri oli nousmassa entistä ehompana Pohjanmaan rannikolle. Eikä talvisodan jälkeinen pula-aikakaan tuntunut niin ankealta, kun Saksan markkojen sijasta maahan alkoi tulla auliita dollareita. (...) Sota levisi mantereella kuin rutto, ja viimeistään Stalingradin katastrofin jälkeen Saksa-mieliset jossittelijat vaikenivat sekä pöytäkeskusteluissa että lehdistössä. Suomi oli saanut oman osansa kärsimyksestä ja se oli voinut palata sivustaseuraajan paikalleen, nuolemaan sadanviiden päivän aikana syntyneitä haavojaan ja hoitamaan arpiaan.”

Kirjan julkistamisen jälkeen Anna Kortelainen totesi tv-haastattelussa, että yksi keskeinen tekijä sille, ettei Urho Kekkokosen idea saanut siipiä alleen, oli sen liian myöhäinen julkitulo. Jos Kekkonen olisi saanut ideansa jo vuotta aiemmin, heti talvisodan jälkeen keväällä 1940, niin kukaties...